

LARS SKREFSRUD OG BJØRNSTJERNE BJØRNSON

av

JOHAN NYHAGEN

Vennskapet mellom åndshøvdingene misjonæren Lars Skrefsrud og dikteren Bjørnstjerne Bjørnson er et eiendommelig avsnitt av Santalmisjonens historie. Det er i det hele et interessant kapittel av norsk kultur- og åndshistorie som det er verdt å ta vare på.

Der eksisterte et varmt vennskap mellom disse to, såvidt man kan forstå, hele livet igjennom. De møttes og ble personlig kjent med hverandre først i 1882. Men Bjørnsons kjennskap til Skrefsruds arbeid som misjonær i India går adskillig lengre tilbake.

Allerede i 1879 skrev han sitt hyllingsdikt til husmannsgutten fra Fåberg, og så tidlig som 1873—74 ble han for alvor oppmerksom på hans innsats blant santalfolket. Det virket som litt av et sjokk på Bjørnson da en av hans nærmeste omgangskrets skrev til ham — Bjørnson oppholdt seg da i Rom — at han tenkte seg å bli misjonær og reise med Skrefsrud til Santalistan. Skrefsrud var da i Europa på sitt første hjemmeopphold.

Det var den unge teolog Karl Seip¹ som gav ham dette sjokket. Seip var nettopp ferdig med sin teologiske utdanning og var sterkt grepet av Skrefsrud og hans gjerning blant santalene. De fleste i Norge kjenner navnet Karl Seip, om ikke for annet så for den visebok han senere ga ut, og som i en rekke opplag er kommet ut i hundre tusener av eksemplarer.

Da Karl Seip var ferdig med sin embedseksamen var han en tid hos Christopher Bruun² på hans folkehøyskole Vonheim i Gausdal, Gudbrandsdalen. I denne tiden ordnet han blant annet med kjøpet av gården Aulestad for Bjørnson.³ Han var en beundrer av den store dikter og hans nære venn. De hadde kjent hverandre fra Studentersamfunnet og mandagsforeningen i Kri-

stiania. De var begge dengang påvirket og grepet av Grundtvig.

Og derved kommer vi til det noe eiendommelige fenomen i norsk kristenliv at det var grundtvigianerne, de som ble sett på som de verste fiender av den ortodokse kirke og presteskap, som på et tidlig tidspunkt tok seg av Santalmisjonen i Norge.

Men Skrefsrud og hans medarbeider Børresen var da ikke grundtvigianere? Nei, det var de så visst ikke, og slett ikke i sin forkynnelse. Prost P. E. Blume som var formann for Santalmisjonen i Danmark fra 1903–1909 sier i et brev til pastor Ludvig Hertel:⁴

Det er ganske riktig at Santalmissionens første venner i Danmark var væsentlig Grundtvigianere — en Omstændighed som forøvrigt ofte har undret mig da hverken Børresen eller Skrefsrud har noget aandeligt Slægtskab med den Retning.⁵

Særlig var det Skrefsruds forkynnelse de hadde vanskelig for å akseptere. Presten V. J. Hoff⁶ som hørte ham i Norge i 1874 var ikke tiltalt av hans prekener.⁷ Det var heller ikke en annen av grundtvigianernes ledende menn i Danmark, presten Vilhelm Birkedal.⁸ Skrefsruds til dels drastiske og krasse omvendelses forkynnelse var det vanskelig for tilhengere av «den lyse og glade kristendom» å goutere. En journalist i København som hørte Skrefsrud høsten 1881 karakteriserer hans forkynnelse slik:

Den begavede Prædikant hylder Kristendommen i den mørkeste Form, Død og Fordømmelse og evig Pine i Helvedes Ild ere de Slagord, han fører i Marken mod hedningerne.⁹

Om nå journalisten har brukt vel sterke ord, så er der jo ingen tvil om at Skrefsrud i sin forkynnelse i høy grad var preget av den vekkelseskristendom han hadde vært i kontakt med før sin utreise fra Norge,¹⁰ og senere i evangeliske vekkelseskretser i Berlin.¹¹ På et stort kirkelig møte i Askov i august 1881 ble han irettesatt av en av dem som var tilstede for sin måte å tale misjonnens sak på. Den ble stemplet som «*metodistisk*» uskikk, og ville skade Santalmisjonens sak.¹²

Når Skrefsrud allikevel kom på talefot med grundtvigianerne, og vant mange venner iblant dem, hadde det flere årsaker. For det første var Skrefsrud en sammensatt natur. Han spilte på

mange strenger, og ville gjerne favne og forstå alle. Til tider synes han derfor å gjøre seg til talsmann for synspunkter som vanskelig lar seg forene. «Han har en mærkelig og tildels meget farlig evne til at «lempe sig» — ikke blot i Tide», sier en av grundtvigianernes ledende menn i Norge. Han hadde da hatt Skrefsrud som gjest i sitt hus.¹³

Dernest var det særlig de synspunkter han la til grunn for arbeidet blant hedningefolkene som tiltalte grundtvigianerne. Og det ga styrke til hans synspunkter at hans arbeid i India hadde vært meget vellykket. Evangeliet hadde allerede, da han var hjemme første gang, hatt stor inngang i Santalistan. Det var et misjonsarbeid som hadde vakt oppsikt og var kjent over hele India.¹⁴ Skrefsrud betonte sterkere enn de fleste at skulle evangeliet nå inn til et folk, måtte det forkynnes for dem på deres eget språk og etter en folkelig linje. En skulle ikke begynne med å rakke ned på deres egen religion, men studere folkets tankegang og religion og kle kristendommen mest mulig i nasjonal drakt.¹⁵ Det var toner som grundtvigianerne forsto. Vilhelm Birkedal sier at han fant igjen hos Skrefsrud Grundtvigs betraktning «af det menneskelige og folkelige, der ikke skal kues, men gjenfødtes og fornyes af Kristendommen . . .»¹⁶

En tredje grunn til at Skrefsrud søkte kontakt blant Grundtvigs venner var hele den bevegelse som kom med folkehøyskolene. Han så i den muligheter for landets jevne folk, for den gruppe av mennesker han selv hørte til. Av økonomiske grunner var de forhindret fra å gå den akademiske veg, men her bød der seg en anledning til utdanning på morsmålets grunn.¹⁷ Dertil kom at høyskolebevegelsen hadde sterk vind i seilene på Skrefsruds hjemtrakter nettopp i de årene han var hjemme. I Gausdal hadde som nevnt Christopher Bruun sin skole Vonheim, og på Hamar hadde Arvesen og Herman Anker den kjente skole Sagatun. Skrefsruds slekt var dessuten engasjert i bevegelsen. Ikke minst hans svigerinne fru Karen Lunde og hennes mann grosserer Thorstein Lunde i Lillehammer. Lunde var etter forholdene stor forretningsmann og en ledende kulturpersonlighet i byen. Han hadde åpent hus for kunstnere, og i hans hjem gikk

bl. a. Bjørnson inn og ut. Den dag i dag eksisterer fremdeles «Bjørnsonkvisten» i huset i Lillehammer, det rommet dikteren benyttet seg av når han besøkte byen. I dette hjem ble Skrefsrud ført inn i vennekretsen som sluttet opp om folkehøyskolebevegelsen. Her var det også han møtte Bjørnson og ble personlig kjent med ham.¹⁸

Der er som vi ser mange ting som forklarer Skrefsruds forhold til grundtvigianerne. Men fremfor alt er der en *psykologisk* forklaring. Han var ikke sendt ut som misjonær av noe norsk selskap, og da han kom hjem i 1873 var han nærmest en fremmed for norske misjonsvenner. Og den kontakt han hadde hatt med norsk misjon hadde gitt ham et sår som det ikke var lett å hele.¹⁹ Etter Skrefsruds eget referat ble han avvist nokså brutalt av Det Norske Misjonsselskap. Han sier at prost Sinding, som da var formann, sa til ham: Skomaker bli ved din lest! Se det som en straff fra Gud for din forbrytelse at du nå ikke kommer ut.²⁰ Kirken og presteskapet hadde nok ikke spilt noen særlig rolle i hans liv før han dro ut, og opplevelsen i Stavanger gjorde at han fikk hele det ortodokse presteskap i vrangstrupen. Det tok mange år for Skrefsrud å komme over den motvilje han følte overfor geistligheten i Norge, hvis han da overhode noen gang kom over den.²¹

De forholdsvis få grundtvigianske prester som fantes i Norge tok Skrefsrud under armene og brukte ham i sine angrep på norsk misjon, som de ikke var begeistret for,²² og som jo da var under temmelig massiv ortodoks geistlig ledelse. Ikke minst Olaus Arvesen, redaktøren av Oplandenes Avis, var skarp i sin kritikk av Det Norske Misjonsselskap og meget velvillig innstilt overfor Santalmisjonen.²³ Det samme kan sies om P. Chr. Bjørnsgaard,²⁴ som en kort tid ga ut bladet «Norge».²⁵

Bjørnson var i utlandet da Skrefsrud var hjemme første gang,²⁶ men gjennom brever fra venner, som dikteren Kristofer Janson og Karl Seip, som begge var på Vonheim hos Bruun, hørte han om den inngang Skrefsrud hadde i grundtvigianske kretser i Norge. I november 1874 skriver Bjørnson til sin unge venn Karl Seip fra Rom:

Kjære Seip!

Min tak til dig svinner ganske in i den ængstelse, du har kastet mig in i ved det, du åbenbarer mig som din fræmtids plan.

Jeg må straks og helt lægge dig på hjertet, at du er i en stærk gæretid, i en bestandig urolig jagt, og at du derfor i denne tid er meget lidet skikket til at tage alle faktorer med for en sådan overvejelse. Jeg mener, at til missjonær hører der en særegen *udvortes* kaldelse, — først i et eminent sprog-talent. Har du dette? Forkynnelsen må finne hjærtets fineste sprog, bruge det kærest tilvante, som her er ænnu vanskeligere derved, at hele kulturen er en annen. Missjonen må foregå så, at det eminente sprog-talent i from begeistring vækker landets egne børn og sætter *dem* in i den indre forkyndelses apostelgærning. *En missjon kan aldrig foregå ved almindelige fræmmede, de være nok så fromme og hjærtelige.* Gud vælsigne dig, tag nu spørsmålet op til dit hjerte sammen med din hustru, når I har fåt fred innen rummet! — Jeg tænkte at give dig en smuk bryllups-gave til tak og minne. Men nu, da jeg ikke ved, om du blir æller rejser, kan jeg ikke; ti jeg vil give dig noget, som er for din bestemmelse til din døds-dag, om muligt, — og den må jeg da først kenne.

Idag har jeg måttet skrive til Janson, til Anker (hvilket brev du må læse og lægge i en konvolut!) og jeg er tom. Du er, som sagt, nærmest skyld i det sælv, at første brevet ikke blev til dig; ti jeg ved ikke, hvad jeg skal skrive til dig, som står med ene foden i Indien og den andre her. Du må give mig en fast adresse så snart som muligt, så jeg atter kan få tanker fælles med dig; ti med den, som sælv ikke ved hvad, har man jo, fraværende, ingen tanker fælles. — Hils nu din unge brud! Og give den almægtige, at der engang må unnes Karoline og mig at lønne dig eller dine for alt det gode, du har gjort os i arbejde og opmuntring, i kærlighed og strævl! Dine breve fra Aulstad, — ak, hvor jeg vil savne dem!

Din ven
Bjørnstjerne B.²⁷

At det ikke bare var Bjørnson som var engstelig for hva der skulle skje viser et brev fru Drude Janson skrev til V. J. Hoff nettopp i denne tid. Brevet er datert Aulestad 12. desember 1874. Her sier hun bl. a.:

« - - Du har vel kanskje havt brev fra Karl Seip. . . Missions-
tanken hviler for det første, og det er jeg glad over, det var
blot det jeg vilde, jeg var saa sjæleangst at han skulde be-
stemme sig til det i en unaturlig overspændt Stemning, for
jeg maatte tænke som du, at Skrefsruds Kald er dog ikke Guds
Kald. Nu haaber jeg at det under hans gjerning skal klare sig
for ham om det er Guds Kald eller ikke, og det var blot det
jeg vilde - - -»²⁸

Spørsmålet om hva der ville skje med hans unge venn opptok
Bjørnson sterkt i denne tiden. Et par uker etter at han hadde
henvendt seg til Seip, skrev han til Kristofer Janson:

Roma, Juledag 74.

Kæreste ven

- - - Få ham dog fra den gale idé at drage til Indien! Seip
den praktiske missjonær, — jo mere jeg tænker på det, jo
dummere blir det, — som hele missjonsgreien taget på den
måde *ved andre æn store sprogæmner*, der kan modtage ånden
i det fræmmede sprogs form som i sit eget. Missjonen må ske
ved vakte innen hvært sprog. — Han forekommer at være i
så stærk henførelse af alle jagende idealer, at han mindre æn
nogen annen på egen hånd nu er skikket til at tage en fræm-
tids-sikker beslutning, og for sådanne sjæle er Christopher
Bruun ingen hældig doktor; ti han ælsker overanstrengelsen
i menneskene. I får tage jer af ham, I. - - -²⁹

Skrefsrud var blitt meget glad i Seip og ville gjerne ha ham
som medarbeider. Det var utdannelse av innfødte prester og pre-
dikanter han særlig tenkte på. Han skrev derfor fra Berlin, før
han igjen dro til India, til sin gode venn fengselsdirektør Peter-
sen om hjelp:

« - - Jeg har skrevet til Candidat Seip og opfordret ham
igjen til at komme med. Hvis De har Tro for det, vilde De
vel ogsaa skrive til ham og gjøre det samme? - - -³⁰

Omkring denne tid skjedde der stor forandring i Bjørnsons
forhold til kristendommen. Inntil 1873—74 hadde Grundtvig
vært hjørnesteinen i hans livsanskuelse, og alt han skrev i årene
forut bar merke av Grundtvigs innflytelse. Kristendommen er
en stigende kraft i mitt liv, skrev han i 1872.³¹

Men omkring denne tid skjedde der etter hvert en forandring. Under lesning av Darwin, Ibsen, J. P. Jacobsen, Holger Drachmann, Ernst Sars og Georg Brandes, mistet han troen på Bibelen og vendte seg etter hvert bort fra det kristne miljø han hadde vært tiltrukket av. I 1877 sjokkerte han grundtvigianerne samlet til stevne på Sagatun med å erklære at han ikke trodde på noen evig fortapelse.³² Det var bare begynnelsen til en rekke fornektelser av bibelske sannheter.

På den bakgrunn er det eiendommelig at han i 1879 skrev sitt hyllingsdikt til Lars Skrefsrud. Han understreker riktignok at han ikke kan dele hans tro, men hele diktet ånder av varme og vennskap.

*Jeg ærer dig fordi du blev forkastet,
men hørte røsten og har sejer haft.
Jeg ærer dig, fordi du æ n n u lastet
med undre svarer fra din tro, din kraft.*

*Jeg ærer dig, fordi du kunde tørste
til åndens gærning under nød og strid;
jeg ærer dig, fordi du er den største
af Gudbrandsdalens sønner i din tid.*

*Jeg deler ej din tro du stærke drømmer;
det skiller ej, hvor ånden bærer bud.
Ti alt, som stort og ædelt om os strømmer,
det dyrker jeg, fordi jeg dyrker Gud.³³*

Han skrev dette diktet som en dedikasjon i et eksemplar av boken «Leonarda», og ga den til en basar for Santalmisjonen i Lillehammer. Den ble imidlertid av dem som hadde med basaren å gjøre sendt videre til Skrefsrud i Santalistan.³⁴

Diktet ble et par uker senere offentliggjort i Oplandenes Avis og noe senere i Verdens Gang.³⁵ Det ble av Bjørnson tatt med i hans diktsamling som kom i annen og øket utgave i 1880.³⁶

Da boken med diktet nådde Santalistan skapte det stor glede. I et brev til Ludvig Hertel sier Skrefsrud:

- - - De vil ogsaa see af Oplandets Avis, at Bjørnstjerne Bjørnson har skrevet et kort Dedications Digt til mig i An-

ledning af Præsten Schjørns Angreb, i en Copi af hans Leonarda, som han godhedsfuld sendte mig. Det var ædelt af ham, og jeg er ham taknæmmelig fordi han opstaar til Forsvar for de «Forkastede», selvom jeg beklager, at han ikke kan deele det Yppe(r)ste vi have, vor Christentro. Det skulde dog undre mig, om han ikke vil komme tilbage til Troen.³⁷

Som vi ser mener Skrefsrud at den umiddelbare grunn til at Bjørnson skrev diktet var et angrep på ham av «Præsten Schjørn».

Presten Fr. Schjørn var en av misjonsselskapets ledende menn. Han hadde vært tilbudt sekretærstillingen i selskapet, men avslo, og var på det tidspunkt prest i Østfold.³⁸ Det angrep Skrefsrud her refererer til var en artikkel av Schjørn i Aftenbladet for 20. oktober 1879. Og når han hadde grepet til pennen var det på grunn av et brev fra Skrefsrud som var offentliggjort i Opplandenes Avis den 10. september samme år. Brevet var opprinnelig sendt til en grundtvigiansk lærer i Biri, N. B. Åsen. Denne hadde — nok på Skrefsruds oppfordring — sendt brevet videre til Arvesen. I dette brevet gjør Skrefsrud nokså nøye rede for hvordan han ble behandlet i Stavanger og legger ikke skjul på at Sindings måte hadde såret ham dypt. I brevet til Åsen bruker han ikke fullt så sterkt språk som i det tidligere siterte brevet til fru M. Pedersen, han gjengir Sindings svar til ham slik: «Skomager bliv ved din Læst, dig kan ikke Herren bruge paa Missionsmarken; anse vore Ord som Herrens Stemme og slaa dig til Ro.»

Diktet er ifølge originalen datert 29. september 1879.³⁹ Det kan derfor ikke være Schjørns svar som fikk Bjørnson til å hylle Skrefsrud, men det må være Skrefsruds eget brev som har fått dikteren til å gripe til pennen. I brevet til Åsen hadde Skrefsrud for øvrig beklaget seg over kritikk og motstand fra norske kristnes side. I privatbrev gir han uttrykk for at N.M.S. fullstendig ignorerer hans arbeid.⁴⁰ Bjørnson som syntes Skrefsrud var urettferdig behandlet, følte trang til å gi ham sin støtte og ga spontant uttrykk for sin begeistring i dette vakre dikt. Det er jo en kjent sak at Bjørnson ofte gjorde seg til talsmann for den tapende, svake og forfulgte.⁴¹

Det tok noen tid før Skrefsrud fikk gitt uttrykk for sin glede og takk til Bjørnson. I oktober 1880 skriver han et lengre brev til dikteren hvor han takker hjertelig for «det skjønne og ufor-tjente Digt». Han kommer her også inn på dikterens religiøse utvikling og nevner for ham hvor vakkert han i meget av det han har skrevet har gitt uttrykk for kristen tro og føyer til:

« - - Jeg skal imidlertid være den Sidste, som skal forsøge at kaste den første Steen på Dem, endog ikke den Sidste. Mig skal det være nok, at jeg tror De er ærlig og søger redeligen efter Sandheden, og da faar jeg overlade Deres Tro til vores Alles Dommer og trøste mig med den Forvisning, som baade Bibelen og «Leonarda» giver, at med den oprigtige vil Enden blive god. Christendommen er for mig Guds Sandhed til Men-neskeslægten; men indtil jeg bliver Pave saa maa jeg tilstaa Andre deres Overbevisnings Berettighed, og vor himmelske Fader faar da dømme tilsidst, han, som seer paa Hjærtet. - - »⁴²

Da Skrefsrud kom til Europa andre gangen i 1881–83 møttes, som nevnt, de to. Det resulterte i at Skrefsrud ble invitert til Aulestad og var der sammen med hele den Bjørnsonske familie. I et senere brev til dikteren kommenterer han dette besøk:

« - - Det er ikke alleene Dem jeg tænker paa, naar jeg med saa stor Glæde seer tilbage paa de Timer jeg var i Deres Hus. Jeg tænker saa ofte paa Fru Bjørnson, som var saa venlig og kjærlig mod mig Fremmede. Jeg vilde saa gjerne takke hende for Sidst, og den store Venlighed hun viste mig. Jeg forglæm-mer imidlertid ikke derover Deres *kjække* Datter, som kjørte mig et Stykke paa Veien, ei heller Deres Søn, som var over-maade kjær mod mig - - »⁴³

Skrefsrud regnet ikke med at Bjørnson skulle fortsette å in-teressere seg for ham. Det skapte derfor stor glede hos Skrefsrud da han året etter fikk flere brever fra dikteren.⁴⁴ Skrefsrud var da i Cannes i Sør-Frankrike på et rekreasjonsopphold, og Bjørn-son bodde på den tid i Paris. Skrefsrud kan ikke la være å gi sterke uttrykk for hva denne tillit fra den mann «som uden Smiger maa kaldes Nutidens største Digter» betydde for ham:

- - - Jeg veed ikke hvad det var som drog mig til Dem med en saadan forunderlig Magt, da De dog for Nærværende staar

paa et saa forskjelligt Standspunkt i religiøs Henseende fra det, som jeg efter min dybeste Overbevisning, indtager; men saa var Tilfældet. Jeg frygter for, at De ikke *alleene* er Skyld i at De staa paa Deres nærværende religiøse Standpunkt. Jeg kan ikke andet end tænke, at Norge har en stor Skyld, jeg mener visse Folk i Norge; thi bortset fra Kristendomens objektiviske Virkelighed, eller ei, jeg mener Kristendomens objektiviske Sandhed, saa er det, hvis jeg har opfattet Deres Karakter ret, imod samme, at staa hvor De nu vel er. Den Aand i Dem, som har frembragt de deilige Syner, kræver Noget udover dette Liv, Noget der sikkrer den «Existence» for Stedse. Deres nærværende Opfattelse lader til at være for materialistisk og kras, til at tilfredsstille det sig ubevist-beviste Ideal der baade lyser ud af Deres Øine og af Deres Skrifter. Dog, nok derom for Nærværende. - - -⁴⁵

Mens Skrefsrud var i Cannes henvendte han seg til Bjørnson i anledning sin reise tilbake til England og Norden.⁴⁶ Han ville legge turen om Paris. Det gjorde han også, og der møttes de to igjen. I et brev Bjørnson skrev til H. L. Brækstad, London, sier han i en fotnote:

«Igår kom Skrefsrud — og begynte straks at ville omvænde mig, du! Ja, de folk er naive! - - -⁴⁷

Denne lille kommentar til Skrefsruds besøk såvel som brever tidligere sitert viser at Skrefsrud i sin begeistring for Bjørnson allikevel, i sin akkomodasjonstrang, ikke gikk så langt at han underslo sitt egentlige anliggende. Det var meget om å gjøre for ham å hjelpe Bjørnson tilbake til troen. I brever gjennom senere år refererer han til at han ber for ham og følger hans utvikling med interesse:

«- - - Jeg er vedblevet at elske og bede for gamle Bjørnson i alle disse Aar. Jesus vil ogsaa drage ham helt tilbage til sig, før han forlader denne Jord. Det er længe, siden jeg skrev til ham, og siden jeg fik noget Brev fra ham. Men *hver* Nordmand og norsk Kvinde maa elske Bjørnson for hans i Sandhed profetiske Ord. Hvad Fædrene har kjæmpet og, hvad *Mødrene har grædt* . . . til vi fik vor *Ret*. Lader os, Mænd og Kvinder, saa mange som har følt Jesu Kjærlighed i vore Hjerter, ikke glemme vor store Digter og varmhjertede Landsmand, naar vi beder for os selv - - -⁴⁸

Når det gjelder Bjørnsons bemerkning til slutt om Skrefsrud som den naive, tør det vel hende at han selv var vel så naiv.⁴⁹

To-tre år etter denne hendelse i Paris fant Bjørnson på at han ville holde foredrag til inntekt for Santalmisjonen. Årsaken var igjen at Skrefsrud var kritisert og baktalt.⁵⁰

Til dette foredraget leidde Bjørnson Erichsens sal i Lillehammer og inngangsbilletten kostet kr. 1.—. Emnet for hans foredrag var hverken Skrefsrud eller Santalmisjonen, men: «Mærkelige iagttagelser på det sjælelige Område.»⁵¹ Før han begynte sitt foredrag sa han endel om Skrefsrud og hans arbeid i India. Det var Santalmisjonen som kulturmisjon han var interessert i. Til slutt nevnte han at Skrefsrud i sin person eidde meget av den magnetiske kraft som han i sitt foredrag hadde talt om at enkelte personer var i besittelse av.⁵²

Der var ikke mange tilhørere til foredraget. Det vakte et rama-skrik i byen at en «gudsfornekter» ville tale til inntekt for misjonen. Kvinneforeningens medlemmer glimret ved sitt fravær. De ville ikke ta del i et slikt møte, og så nærmest på det som gudsbespottelse.⁵³ Det ble solgt 84 billetter. Når utgiftene til leie av lokalet og trykking av plakater etc. var trukket fra, ble kr. 56.50 sendt til Centralkomiteén for Santalmisjonen i Kristiania.⁵⁴ Men da det ble kjent strømmet protestskrivelsene inn. «Send Gudsfornekterens penger tilbake!» Slike brev nådde også Skrefsrud i Santalistan. Blant dem som advarte Skrefsrud mot å ta imot pengene var bl. a. stud. teol. Paul Olaf Bodding.⁵⁵

Om Skrefsrud noen gang har eksplodert så gjorde han det da. Han skrev et dundrende brev til sin svoger Thorstein Lunde. Det er fullt av understrekninger og utropstegn, og er et typisk Skrefsrudbrev. Det er skrevet med tanke på at Bjørnson også kunne lese det. Skrefsrud oppfordrer i virkeligheten Lunde til å sende brevet til Bjørnson. På protestene konkluderer Skrefsrud med å svare:

- - - Sig mig i al Værden, hvad der da skulde bevæge mig til at krænke ham og sende ham Pengene tilbage! Maaske jeg er en af de faa Normænd som endnu er et Baand mellem Bjørnson og Kristendomen — og dette Baand skulde med

hjørteless Haand rive(s) over? *Aldrig!!* selv om hele Norge trækker sig tilbage fra os. Dette er et *Princip* som staar paa Spil, om Ret og Uret, og da viger jeg ikke, men i Guds Navn tager Følgerne. Dette Tyrani udholder jeg ikke. - -⁵⁶

Året etter dette, i 1887, var Bjørnson i debatt med Arne Garborg om det norske språk. Denne debatten foregikk i Dagbladet og i den anledning trekker Bjørnson inn Skrefsrud og kaller ham «det største sproggeni den norske tunge eier».⁵⁷ Men å bruke Skrefsrud til forsvar for sine synspunkter i språkstriden falt ikke heldig ut for ham. Han burde ha visst at Skrefsrud allerede i 1874 på folkemøte i Lillehammer hadde erklært seg for målmann og i full overensstemmelse med dem som ville fremme norsk folkemål.⁵⁸ Den kjente skolemann Mathias Skard rykket da også ut i debatten mellom de to diktere og gjorde oppmerksom på dette, og nevnte at det nettopp var Skrefsrud som hadde oppfordret ham til å oversette Bibelen til nynorsk.⁵⁹ Det var for øvrig ikke den eneste gang Bjørnson gjorde bruk av Skrefsrud til støtte for sine synspunkter.⁶⁰

Bjørnson fulgte Skrefsrud og arbeidet i India opp igjennom årene med interesse. Det har vi vitnesbyrd om bl. a. fra 1893. Misjonær Oscar Berg⁶¹ hadde da han kom hjem fra India det året en samtale med Bjørnson hvor han gir uttrykk for den beundring han hadde for Skrefsrud.⁶²

Det er påfallende hvor like de var i temperament. Når Bjørnson sier om seg selv at han føler seg i slekt med kasteviden ute på fjorden og at han er i sine stemningers vold,⁶³ så kan denne karakteristik i grunnen også passe godt på Skrefsrud. Han lot seg i den grad engasjere av det som møtte ham og grep ham at han glemte alt annet.

Bjørnson innrømmet overfor sine venner at der kunne være motsigelse i hans tanker og overdrivelser i hans ord.⁶⁴ Mange er de som har bebredet Skrefsrud for at han, i sine taler her hjemme om misjonsarbeidet, var sterkt tilbøyelig til å overdrive.⁶⁵ Det sies at han gir de kristne derute en glorifiserende omtale og tegner hedenskapet med altfor mørke farver.⁶⁶ Og ingen som har studert hans livshistorie nøyere vil kunne nekte at han imel-

lom gjør seg til talsmann for synspunkter som vanskelig kan forenes.

Vår store dikter er betegnet som et oratorisk geni med sterk makt i sin personlighet.⁶⁷ Det kan sies med like stor rett om vår store misjonær. Han er ganske sikkert en av de største talere Norge noengang har fostret. Det er den forskjell mellom dem at Bjørnson forberedte sine taler meget grundig, mens Skrefsrud ofte talte på øyeblikkets inspirasjon.⁶⁸ Hans makt over tilhørerne var overveldende. Det gikk referentene ofte slik at de slapp pennen, bergtatt av personligheten og trollbundet av hans veltalenhet.⁶⁹ Sjømannsprest Birger Hall som hørte Skrefsrud da han var på sine høyder og talte til store forsamlinger i Skandinavia, England og Skotland sier i sin lille bok:

Skrefsrud øvet en rent hypnotisk indflydelse. Særlig gjorde denne sig gjældende, naar han talte for store forsamlinger. Forfatteren har hat den store lykke at ha hørt den store Spurgeon, «prædikantenes fyrste» et halvt snes gange. Likesaa har jeg hørt Moody, Liddon, McNeill, Dryander og Jowett. Men ingen av disse — maaske med undtagelse av McNeill — har hat den henrivende begeistring over sin tale som Skrefsrud. Men man maatte *høre* ham; ingen referater formaar at gjengi den rent ut overvældende virkning, han hadde paa sine tilhørere.⁷⁰

Det er en tilfeldighet, men eiendommelig, at de begge året før de døde fikk apoplektisk slag. Skrefsrud ble lam i høyre side. Fysisk sterke som de begge var, fikk de en lang og hård døds-kamp. De døde begge i 1910.

NOTER

- ¹ Karl Seip, f. 1850 d. 1909, cand. teol. 1873. 1874—83 lærer ved Botsfengselet. 1898 skoledirektør i Trondheim. 1908 statsråd og sjef for Kirke- og Undervisningsdep. N. B. L. XIII s. 185 ff.
- ² Christopher Arnt Bruun, f. 1839, d. 1920, cand. teol. 1862. Folkehøyskolestyrer 1867—93. 1893 res. kap. ved Johanneskirken i Kri. a., fra 1898—1918 sokneprest samme sted. N.B.L. Bind II s. 256 ff.
- ³ Francis Bull, Fredrik Paasche, A. H. Winsnes og Philip Houm: Norsk Litteraturhistorie, Bind IV, Annen del s. 602. Se forøvrig Bjørnstjerne Bjørnson: Brytnings-År, s. 175 ff., passim.

- ⁴ Ludvig Vilhelm Hertel, f. 1844, d. 1909. Dansk grundtvigiansk prest. Redaktør av Dahkvala (Santhalposten) fra 1880–98. Santalmisjonens første historiker.
- ⁵ Brev fra P. E. Blume til L. Hertel dat. 28/4–1908. Hertels brevsamling i Aarhus Statsbibliotek.
- ⁶ Villiam Johan Hoff, f. 1832, d. 1907. Dansk grundtvigiansk prest. 1860 pers. kap. i Vallekilde. Valgmenighetsprest i Ubberup i 1873. 1894 prest ved Vartovkirken i Kjøbenhavn. Forfatter og avholdt predikant. Dansk B.L. Bind X s. 290.
- ⁸ Vilhelm Parelius Birkedal, f. 1809 d. 1892,, prest og forfatter. Fra 1840 i selv-
- ⁷ Brev fra V. J. Hoff til L. Hertel dat. 2/3–1877. Hertelsaml. i Aarhus.
- ⁸ Vilhelm Parelius Schøller Birkedal, f. 1809, d. 1892, prest og forfatter. Fra 1840 i selvstendig prestestilling. I 1849 sokneprest i Ryslinge. Avsatt fra sin stilling i 1865 på grunn av sterk nasjonal holdning. Fra samme år frimenighets- og valgmenighetsprest i Ryslinge. I Botsfengselet leste Skrefsrud flere av hans bøker.
- ⁹ Silkeborg Avis No. 240, 15. okt. 1881.
- ¹⁰ Fast Grunn nr. 4, 1958, s. 249 ff. Johan Nyhagen: Fra Lars Skrefsruds ungdomshistorie.
- ¹¹ I Berlin kom Skrefsrud under den kjente vekkelsespredikant Gustav Knaks innflytelse. Hans kirke, Bethlehemskirken, var et sentrum for vekkelsens folk i Berlin, og her var også sterk misjonsinteresse. Den kjente Kina-misjonær Karl Gützlaff var knyttet til denne menighet og hadde omkring 1850 på sitt besøk i hjemlandet skapt ny interesse og dannet foreninger for misjonen. Se Karl Friedrich Ledderhose: Johann Jänicke der evangelisch-lutherische Prediger an der böhmischen oder Bethlehems-Kirche zu Berlin nach seinem Leben und Werken dargestellt von G. Knack s. 127, passim. Jfr. Herman Schlyter: Karl Gützlaff als Missionar in China s. 231 ff.
- ¹² Høiskolebladet nr. 65, 4/12–1885.
- ¹³ Brev fra Fr. Wexelsen til Vilhelm Birkedal dat. 12/12–82. Riksark. Danmark.
- ¹⁴ The Christian Spectator, Calcutta, Vol. I 1871–72 s. 306 ff. Report of the General Missionary Conference held at Allahabad 1872–73 s. 293. Pastor (senere biskop) J. M. Thoburn foreslo her for en forsamling av misjonærer fra hele India, at Skrefsrud skulle gi en beretning om arbeidet blant santalene.
- ¹⁵ Han slo så sterkt på den folkelige linje at enkelte mente han så *for* positivt på folkets egen kultur, se Ev–Luth. Missionsblatt, Leipzig 1873, s. 184. Jfr. samme 1881, s. 32.
- ¹⁶ Dahkvala 1884, s. 153. Se også Dansk Kirketidende nr. 35, 9/9–1877 s. 603 ff.
- ¹⁷ Oplandenes Avis nr. 58, 22/7–1874.
- ¹⁸ Brev fra Th. Lunde til L. Hertel dat. 25/3–98. Hertel Saml. Aarhus. Santalen 1898 s. 50.
- ¹⁹ Norsk Tidsskrift for Misjon nr. 1, 1963 s. 38 ff. Johan Nyhagen: Lars Skrefsrud og Det Norske Misjonsselskap.
- ²⁰ Brev fra Skrefsrud til fru M. Pedersen dat. 14/11–1879. Santalm. arkiv.
- ²¹ Santalm. forhandlingsprotokoll 1881–1915, s. 1. Dr. Oscar Nissen, Santalmisjonens første formann, som har ført i pennen de første styrebeslutninger sier som

innledning: Efter Missionær Skrefsruds Besøg her i Landet i Aaret 1874 kom der til Almuevennens Redaktør Henvendelse og Forespørgsler om der ikke fandtes nogen, som modtog Bidrag for Santalmissionen. «Alm.» Redaktør, som ikke kunde oppgive nogen saadan, henvendte sig da til forskjellige Prester og Teologer med Bøn om at sætte sig i Spidsen for Modtagelse af saadanne Bidrag, men uden Nytte, da *ingen vilde eller kunde have med den at gjøre.*» (Uthevelsen av forf.).

I en rekke brever til venner har Skrefsrud gitt uttrykk for det samme. Brev fra Skrefsrud til M. Pedersen dat. 25/2-79, brev til Thv. Fliflet dat. 26/2-79, brev til Hertel dat. 5/5-79. Santalm. arkiv og Hertel Saml. Aarhus.

22 Fedraheimen 8. mai 1880. Her sier en innsender: - - Ingenting kann difor betre syna oss, kor einsynt og aandlaust heile Missionsstellet vaart er, enn dette, at just denne Mannen er utstøyt av Synagogen, og at «Selskapet» liksom ikkje vil bry seg so mykje um Arbeidet hans at det vil nemna det elder vita um det dessmeir. «Missionstidenden» som nettuup skulde vera til det aa gjeva Fraa-segner um alt Missionsarbeidet rundt paa Jordi, men som serlig skulde hava si Gleda i aa fortelja um det, som gjeng ut fraa vaart Folk, tegjer som muren um Skrefsrud, «Missionstidenden» som hev Rom til Meldingar um den Krimskuken, Hosten, Tannverken og Kolikken, som Sulumisjonærarne og Fruerne deira lid av, hev ikkje Rom til aa fortelja um den Herrens underfulle Gjærning til Frelse fyr Heidningarne som vert utførd ved vaar eigen Landsmand i Santhallistan.

23 Opl. Avis 13/1-75.

24 Peder Christian Bjørnsgaard, f. i Fåberg 1836, bladmann, politiker. 1858 telegrafbestyrer i Risør. Redaktør av Nedenes Amtstidende 1867-73, tingmann for Risør flere perioder. Grunnla i 1877 bladet «Norge». N.B.L. Bind III, s. 604-5.

25 I Opl. Avis for 19/9, 22/9 og 29/9-77 er gjengitt en artikkel fra Bjørnsgaards blad, «Vor Tids og Vort Lands Missionsvirksomhed ude og hjemme. - Skrefsruds Missionsarbeide blandt Santalerne», hvor liknende synspunkter som Arvesens, gjøres gjeldende.

26 Norsk Lit. Hist. Bind IV, II. del s. 588.

27 Bjørnstjerne Bjørnson: Brytnings-År, II, s. 19.

28 Brev fra fru Drude Janson til V. J. Hoff, Riksarkivet, Danm.

29 Bjørnstjerne Bjørnson: Brytnings-År, II, s. 29.

30 Brev fra Skrefsrud til fengselsdirektør Petersen, dat. 11/10-74.

31 Norsk Lit. Hist. Bind IV, II s. 583.

32 Norsk Lit. Hist. Bind IV. s. 613.

33 Diktet er her gjengitt etter fotokopi av originalen som er i privat eie. Fotokopien i U. B.s Bjørnsonsamling.

34 Brev fra Klara Fagstad til L. Hertel dat. 9/11-82. Ifølge Norsk Tidsskrift for Misjon nr. 1. 1950: Olav Hodne: Lars Skrefsrud og Bjørnstjerne Bjørnson, har Bjørnson også foræret sin bok «Kongen» til en basar i Lillehammer i slutten av syttiårene. Det er mulig, men kan vel også bero på erindringsforskryvning, og at det i virkeligheten dreier seg om «Leonarda».

- 35 Oplandenes Avis no. 114, 13/10–79. Verdens Gang no. 123, 18/10–79.
- 36 Der er et par forandringer i den tekst som finnes i diktsamlingen av 1880. I første vers linje 4: *fra* din tro, forandret til *af* din tro. En mere vesentlig forandring finnes i vers 2 linje 3. Istedet for: den *største* af Gudbrandsdalens sønner, heter det: den *første*. Stavemåten er også delvis forandret.
- 37 Brev fra Skrefsrud til L. Hertel dat. 16/11–79. I brev til samme av 23/1–80 sier Skrefsrud: «Bjørnstjerne Bjørnsons Optræden for mig har baade glædet og smærtet mig. Glædet mig, fordi han tager op den Undertryktes Sag, og smærtet mig fordi han er frafalden. Maatte dog Herren lede ham tilbage! Jeg skal skrive et Brev til ham desangaaende og være lige saa ærlig til ham, som han har været til mig . . . » Hertel Saml. Aarhus.
- 38 J. Nome: Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv, Bind I s. 279.
- 39 Diktet har ifølge fotokopien av originalen denne påskrift: Til Missionær Skrefsrud i et eksemplar af «Leonarda» på misjons-bordet i Lillehammer 29. Sept. 79.
- 40 Brev fra Skrefsrud til L. Hertel dat. 16/11–79. Hertel Saml. Aarhus.
- 41 Samtiden 1954 s. 105 ff. Øyvind Anker: Bj. Bjørnson fra en annen side.
- 42 Brev fra Skrefsrud til Bjørnson dat. 8/10–80. U.B. Bjørnsonsamling, Oslo.
- 43 Brev fra Skrefsrud til Bjørnson dat. 25/2–83. U.B. Oslo.
- 44 Ibidem.
- 45 Ibidem.
- 46 Brev fra Skrefsrud til Bjørnson dat. 15/4–83. U.B. Oslo.
- 47 Bjørnstjerne Bjørnson: Kamp–Liv II. Brev fra årene 1879–84 utg. av H. Koht s. 61.
- 48 Santalen 1906 s. 38. I brev til Th. Lunde dat. 28/5–1901 sier Skrefsrud: - - Hils hjærtelig Bjørnson fra mig. Jeg vedbliver fremdeles at bede for ham, at det gamle Lys maa skinne igjen for ham paa hans Livs Aften. Jeg har ham *meget* kjær. - - Santalmisj. arkiv.
- 49 Santalmisjonens tidligere landssekretær M. A. Waaler fortalte før sin død til forfatteren av denne artikkel følgende stubb: Bjørnson hørte Skrefsrud tale ved en anledning i hovedstaden. Da Skrefsrud var ferdig med sin tale gikk Bjørnson bred og selvbevisst opp midtgangen i kirken for å hilse på Skrefsrud. I kordøren tok han Skrefsrud i hånden og sa: *Vi to* er store talere, vi er Norges største talere.
- 50 En av de unge teologer Skrefsrud tok med seg til India i 1883, pastor J. Pahle, ble 31. desember 1884 avskjediget av Skrefsrud og Børresen. Han rettet sterk kritikk mot pionérmisjonærene, og denne kritikk var nokså alment kjent her-hjemme. Forholdet var berørt både i Dahkwa og Santalen, Morgenbladet og andre aviser.
- 51 Lillehammer Tilskuer 21/8–1886.
- 52 Torstein Lundes notisbok, Norsk Hist. Kjeldeskr.-Institutt.
Jfr. Norsk Tidsskrift for Misjon nr. 1 1950. Olav Hodne: Lars Skrefsrud og Bjørnstjerne Bjørnson, s. 41 ff.
- 53 Ibidem.

- ⁵⁴ Santalen 1887 s. 38.
- ⁵⁵ Brev fra Skrefsrud til Th. Lunde dat. 17/10—86. Norsk Hist. Kjeldeskr. Institutt.
- ⁵⁶ Ibidem.
- ⁵⁷ Dagbladet 27/5—87.
- ⁵⁸ Morgenbladet no. 192 14/7—1874, Aftenbladet 23/7—1874.
- ⁵⁹ Dagbladet 27/5—87.
- ⁶⁰ Dagbladet 8/6—87.
- ⁶¹ Oscar Berg f. 1852 d. 1925. Misjonær i Santalistan 1883—92.
- ⁶² Smaalenenes Amtstidende 14/9—1910. Oscar Berg: «Bjørnstjerne Bjørnson om Missionen». Etter denne artikkel skal Bjørnson også ha holdt møte på Aulestad og fortalt om Santalmisjonen, men at få møtte fram og at der kom inn kr. 30,— som Bjørnson sendte til kassereren for misjonen. Tiltross for at Berg sier at alt dette som Bjørnson fortalte ham i 1893 står så levende for hans erindring er det vel et spørsmål om det ikke er møtet på Lillehammer som går igjen i denne form. Hukommelsesfeil kan der jo også være på Bjørnsons side. En kjenner ikke til noe møte på Aulestad fra annet hold.
- ⁶³ Norsk Lit. Hist. Bind IV, II del s. 471 og 474.
- ⁶⁴ Norsk Lit. Hist. Bind IV, II del s. 571.
- ⁶⁵ Brev fra E. Heuman til professor W. Rudin dat. 10/9—1895, fra T. B. Bunckholdt til H. Bjørnsen dat. 8/10—94, fra P. O. Bodding til Paus 19/6—94. Universitetsbibl. Uppsala og Santalm. arkiv.
- ⁶⁶ Knud Gjesing: En missionspionér, s. 269 ff.
- ⁶⁷ Norsk Lit. Hist. Bind IV, II del s. 631.
- ⁶⁸ Morgenbladet No. 241 2/9—1881. Skrefsrud sier her: «I Anledning af en Opfordring til mig i Gaarsdagens Morgenblad om at utgive de af mig her i byen holdte Foredrag skal jeg oplyse, at de alle ere Børn af Øieblikket, der ikke er beregnet for Trykken».
- ⁶⁹ The Baptist 8/5—1874, The Freeman 15/5—1874, Dansk Folketidende 12/8—1881.
- ⁷⁰ Birger Hall: Lars Skrefsrud, Kri. a 1922 s. 99.